

Lakivaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta (HE 7/2021 vp): Asia on saapunut lakivaliokuntaan mietinnön antamista varten.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- lainsäädäntöneuvos Lena Andersson, oikeusministeriö
- lainsäädäntöneuvos Leena Mäkipää, oikeusministeriö
- neuvotteleva virkamies Pirjo Lillsunde, sosiaali- ja terveysministeriö
- esittelijäneuvos Jarmo Hirvonen, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- käräjätuomari Tuuli Vänskä, Pirkanmaan käräjäoikeus
- valtiosyyttäjä Anu Mantila, Syyttäjälaitos
- ylitarkastaja Marjo Rantala, Tasa-arvovaltuutetun toimisto
- poliisitarkastaja Måns Enqvist, Poliisihallitus
- pääsihteeri Tomi Timperi, Miesjärjestöjen keskusliitto ry
- vaikuttamisen suunnittelija Merja Kähkönen, Naisjärjestöjen Keskusliitto
- pääsihteeri Kerttu Tarjamo, Seta ry
- asianajaja Antti Riihelä, Suomen Asianajajaliitto
- apulaisprofessori Tatu Hyttinen
- professori Sakari Melander
- professori Johanna Niemi
- professori (emerita) Kevät Nousiainen
- professori Matti Tolvanen

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- sisäministeriö
- Helsingin hovioikeus
- Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- Helsingin poliisilaitos
- Elinkeinoelämän keskusliitto EK ry
- Suomen Journalistiliitto ry
- Trasek ry
- professori Tuomas Ojanen

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslakia. Esityksen mukaan rangaistuksen mittaamisen koventamisperusteisiin lisättäisiin maininta rikoksen tekemisestä uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta.

Oikeushenkilön rangaistusvastausta törkeästä kunnianloukkauksesta ja laittomasta uhkauksesta koskeviin säännöksiin lisättäisiin nimenomainen maininta tekojen tekemisestä kohteen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Maininta sukupuolesta teon vaikuttimena lisättäisiin myös julkista kehittämistä rikokseen koskevaan oikeushenkilön rangaistusvastuusäännökseen silloin, kun rikos, johon kehoitetaan tai houkutellaan, olisi törkeä kunnianloukkaus tai laitton uhkaus.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan syksyllä 2021.

VALIOKUNNAN YLEISPERUSTELUT

Yleistä

Voimassa olevan rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa luetellaan rangaistuksen koventamisperusteena se, että rikos tehdään siinä erikseen luetelluista tai niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Kyse on rikoksen tekemisestä laissa mainittuun, yleensä uhrin ominaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta, jota yleensä kutsutaan vihavaikuttimeksi. Nyt käsiteltävässä hallituksen esityksessä ehdotetaan 4 kohdan muuttamista niin, että siinä erikseen lueteltuihin niin sanottuihin vihavaikuttimiin lisätään maininta rikoksen tekemisestä sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta.

Esityksen mukaan myös oikeushenkilön rangaistusvastausta törkeästä kunnianloukkauksesta ja laittomasta uhkauksesta koskeviin säännöksiin (RL 24 luku 13 § ja 25 luku 10 §) lisätään vastava maininta sukupuolesta. Maininta sukupuolesta teon vaikuttimena lisätään myös julkista kehittämistä rikokseen koskevaan oikeushenkilön rangaistusvastuusäännökseen (17 luku 24 § 2 momentti 2 kohta) silloin, kun rikos, johon kehoitetaan tai houkutellaan, olisi törkeä kunnianloukkaus tai laitton uhkaus.

Esityksen tavoitteena on korostaa sellaisten tekojen moitittavuutta, joiden vaikuttimena on sukupuoleen perustuva viha (HE, s. 11).

Esityksen perustelujen mukaan (s. 11) rikokset kohdistuvat yleensä jommankumman sukupuolen edustajaan. Sukupuoli tai sukupuoli-identiteetti on siten mukana lähes kaikissa rikoksissa, joissa uhri on luonnollinen henkilö. Eräissä erityistilanteissa henkilön ulkoinen ominaisuus, kuten sukupuoli, voi kuitenkin olla teon ainoa tai voimakkain vaikutin. Ulkoiseen ominaisuuteen, kuten sukupuoleen, kohdistuva viha teon vaikuttimena saattaa herättää uhrissaan vakavia pelkotiloja. Näkyvä ulkoinen ominaisuus saattaa altistaa hänet rikoksen, esimerkiksi pahoinpitelyn tai vahingon teon, uhriksi toistamiseen.

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

Edelleen esityksen perustelujen mukaan (s. 11) rauhaa, kunniaa tai yksityisyyttä loukkaavat rikokset (laiton uhkaus, vainoaminen) ovat erityisen haitallisia, jos niiden kohteeksi joutuminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta muodostuu esteeksi osallistua julkiseen keskusteluun tai johtaa tiettyjen aiheiden käsittelyn välttelyyn julkisuudessa (niin sanottu chilling effect). Esityksen tavoitteena on tältä osin hallitusohjelman mukaisesti puuttua nykyistä vahvemmin järjestelmälliseen häirintään, uhkailuun ja maalittamiseen, jotka uhkaavat sananvapautta, viranomaistoimintaa, tutkimusta ja tiedonvälitystä.

Sukupuoli teon vaikuttimena olisi esityksen perustelujen mukaan (s. 12) mahdollista jo nykyisin ottaa huomioon rangaistuksen mittaamista koskevan yleissäännöksen kautta (RL 6 luvun 4 § Yleisperiaate), jossa yhtenä mittaamiseen vaikuttavana seikkana mainitaan teon vaikutin. Lisäksi rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa koventamisperusteena erikseen lueteltuihin vaikuttimiin rinnasteisena muuna vaikuttimena olisi nykyään mahdollista ottaa huomioon sukupuoli ("taikka niihin rinnastettava muu vaikutin"). Tietoa, että näin olisi oikeuskäytännössä menetelty, ei kuitenkaan ole. Sukupuolen nimenomaisen mainitsemisen teon vaikuttimena uutena koventamisperusteena arvioidaan siksi esityksen mukaan selkeyttävän oikeustilaa nykytilaan verrattuna.

Sukupuolella tarkoitetaan esityksessä sekä miestä että naista. Esityksessä todetaan, että rikoslaki on sukupuolineutraali laki, eikä miesten ja naisten asettamiseen eri asemaan mainitussa laissa ole perusteita. Teko on lähtökohtaisesti yhtä moitittava siitä riippumatta, kohdistuuko se mieheen tai naiseen (ks. HE, s. 11 ja 15). Esityksen mukaan selvitysten valossa sellaisen häirinnän, uhkailun tai yksityisyyttä loukkaavien tekojen kohteena, joiden törkeimmillään voidaan arvioida osoittavan sukupuoleen kohdistuvaa vihaa, ovat kuitenkin käytännössä naiset miehiä useammin (HE, s. 15).

Hallituksen esityksen sekä saamansa selvityksen perusteella lakivaliokunta pitää esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Valiokunta puoltaa esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen hyväksymistä seuraavin huomioin ja muutosehdotuksin.

Symbolinen lainsäädäntö

Edellä selostetun mukaisesti sukupuoli teon vaikuttimena on esityksen perustelujen mukaan (s. 12) mahdollista jo nykyisin ottaa huomioon rangaistuksen mittaamista koskevan yleissäännöksen kautta (RL 6 luvun 4 §). Lisäksi rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa koventamisperusteena erikseen lueteltuihin vaikuttimiin rinnasteisena muuna vaikuttimena on nykyään mahdollista ottaa huomioon sukupuoli ("taikka niihin rinnastettava muu vaikutin").

Esityksen perustelujen mukaan (s. 15) yleisten kriminalisointiperiaatteiden valossa niin sanottuihin symbolisiin rikoslain säännöksiin tulee suhtautua kielteisesti. Rikoslain säännökset kuitenkin ilmentävät eri tekojen moitittavuutta, mikä on korostunut rangaistusten koventamisperusteiden säätämässä. Esityksen pääasiallinen vaikutus onkin esityksen perustelujen mukaan ilmentää sukupuoleen kohdistuvan vihan moitittavuutta ja siten vaikuttaa myös asenteisiin.

Perustuslakivaliokunta on suhtautunut torjuvasti niin sanotun symbolisen rikoslainsäädännön käyttöön (ks. PeVL 5/2009 vp ja PeVL 29/2002 vp). Muun muassa edellä todettuun ja asenteisiin vaikuttamista koskevaan perustelulausumaan liittyen lakivaliokunta on pyytänyt valtiosääntöoi-

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

keuden asiantuntijaa arvioimaan, tuleeko asiassa pyytää eduskunnan työjärjestyksen 38 §:n 2 momentin mukaisesti perustuslakivaliokunnan lausunto.

Valiokunnan kuuleman valtiosääntöoikeuden asiantuntijan mukaan nyt arvioitavana olevat säännösehdotukset eroavat merkittävästi varsinkin perustuslakivaliokunnan lausunnossa PeVL 5/2009 vp arvioitavana olleesta tupakkatuotteiden hallussapidon kriminalisointiehdotuksesta, jota oli jo aiemman valiokunnan lausuntokäytännön mukaan pidettävä "poikkeuksellisena" ja jonka suhteettomuutta korosti vielä se esityksen perusteluissa (HE 227/2008 vp, s. 12—13) ollut erillinen maininta, jonka mukaan poliisi ei käytännössä voi eikä sen ole tarkoituksenmukaistakaan erikseen valvoa omaan käyttöön tuotavien tupakkatuotteiden hallussapitoa. Näistä syistä ehdotetulla hallussapidon kriminalisoinnilla oli valiokunnan mukaan "lähinnä symbolinen merkitys", mistä syystä valiokunta katsoi, ettei rikosoikeutta tullut käyttää ehdotettuun tarkoitukseen.

Valtiosääntöoikeuden asiantuntijan mukaan nyt arvioitavana olevassa ehdotuksessa on sitä vastoin kysymys koko lailla toisenlaisesta asiasta, eli rikoslain täydentämisestä maininnalla siitä, että rangaistuksen koventamisperusteena on rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikutuksesta. Esityksen mukaan keskeisenä tavoitteena on "korostaa sellaisten tekojen moitittavuutta, joiden vaikuttimena on sukupuoleen perustuva viha". Lisäksi tavoitteena on (s. 11) "korostaa yhteisöjen vastuuta valvoa ja estää edellä mainittuja rikoksia toimintansa piirissä". Tällaiset tavoitteet ovat sinällään aivan hyväksyttäviä perusoikeusjärjestelmän ja Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kannalta.

Valiokunnan kuuleman valtiosääntöoikeuden asiantuntijan mukaan käsillä olevat sääntelyehdotukset mahtuvat perustuslain salliman lainsäätäjän harkintamarginaalin alaan. Edelleen on selvää, ettei ns. symbolisen rikoslainsäädännön kielto muodostu esteeksi käsillä oleville säädösehdotuksille sen takia, ettei nyt käsillä olevilla ehdotuksilla ole sillä tavoin "lähinnä symbolinen merkitys" kuin oli esimerkiksi tupakkatuotteiden hallussapidon kriminalisointiehdotuksella valiokunnan lausunnossa PeVL 5/2009 vp selostetuista syistä. Valtiosääntöoikeuden asiantuntijan mukaan nyt käsillä oleville ehdotuksille voidaan sinänsä osoittaa aivan hyväksyttäviä perusteita kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja siten myös kotimaisen perusoikeusjärjestelmän kannalta. Lisäksi, vaikka ehdotukset eivät ole siinä mielessä välttämättömiä, että jo voimassa oleva rikoslain sääntely sinällään mahdollistaa uhrin sukupuolen huomioon ottamisen teon vaikuttimena rangaistuksen mittaamista koskevien yleisten säännösten mukaisesti, ehdotettu sääntely on kuitenkin oikeasuhtaisuudenkin osalta lainsäätäjän harkintamarginaalin piirissä.

Valtiosääntöoikeuden asiantuntijan mukaan käsillä olevien säännösehdotusten perustuslainmukaisuudesta tai suhteesta ihmisoikeussopimukseen ei vallitse sellaista eduskunnan työjärjestyksen 38 §:n 2 momentissa tarkoitettua epäselvyyttä, että lakivaliokunnan tulisi pyytää lakiehdotuksesta lausunto perustuslakivaliokunnalta.

Lakivaliokunta kiinnittää huomiota edellä selostetun lisäksi siihen, että ehdotettua uutta koventamisperustetta ei perustella esityksessä yksinomaan sillä, että sääntelyllä pyrittäisiin vaikuttamaan asenteisiin. Esitystä perustellaan esityksessä (s. 12) myös esimerkiksi oikeustilan selkeyttämisellä. Valiokunta toteaa lisäksi, että rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja erityisesti tarkkarajaisuusperiaatteen näkökulmasta on perusteltua, että sukupuolivaikutin säädetään nimenomaisesti koventamisperusteena huomioon otettavaksi, vaikka tämä olisi ollut mahdollista jo voi-

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

massa olevassa säännöksessä mainittuihin vaikuttimiin rinnasteisena. Edellä selostettuun viitaten valiokunta katsoo, että esityksessä ehdotettu uuden koventamisperusteen sisällyttäminen rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohtaan on hyväksyttävää ja perusteltua.

Näyttökysymykset

Esityksen käsittelyn yhteydessä on kiinnitetty huomiota näyttökysymyksiin liittyen rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohtaan ehdotetun uuden koventamisperusteen käsillä olon osalta. Tähän liittyen lakivaliokunta toteaa, että viime kädessä ehdotetun koventamisperusteen olemassaolon ratkaisee nykyisten koventamisperusteiden soveltamisen tapaan tuomioistuimien kunkin yksittäistapauksen olosuhteiden valossa. Kyse on nykyiseen tapaan näyttöä koskevasta seikasta. Korkein oikeus on todennut rasistisen koventamisperusteen osalta, että koventamisperusteen soveltamisen tueksi vedottuja seikkoja arvioitaessa on perusteltua noudattaa näyttövaatimusta, joka rinnastuu rangaistusvastuun perusteeksi vedottuja seikkoja koskevaan tuomitsemiskynnykseen (KKO 2020:32, kohta 10). Valiokunta toteaa, että esityksessä on poikkeuksellisen laajasti (s. 13) selostettu indikaattoreita eli olosuhteita, jotka voivat viitata vihavaikuttimen käsillä oloon. Kyseiset indikaattorit ovat erityisen tärkeitä esitutkinnan ohjaamisessa tutkimaan mahdollista teon vaikutinta, mikä puolestaan olisi välttämätöntä sekä syyttäjien että tuomioistuinten lain soveltamisen kannalta.

Lähisuhdeväkivalta

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa on noussut esiin kysymys rangaistuksen mittaamisesta lähisuhdeväkivaltaan liittyvissä tilanteissa. Näiden osalta valiokunta viittaa esityksen perusteluissa (s. 22) todettuun. Lähisuhdeväkivalta kohdistuu puolisoon, kumppaniin tai muuhun läheiseen, joka voi olla eri tai samaa sukupuolta kuin tekijä. Miehet ja naiset voivat olla sekä lähisuhdeväkivallan uhreja että rikoksentekejiä. Lähisuhdeväkivallan uhri on kuitenkin tilastollisesti useammin nainen ja epäilty tai tekijä mies. Se, että tietty rikoslaji käytännössä kohdistuu useammin toiseen sukupuoleen tekijän ollessa toista sukupuolta, ei sellaisenaan ole peruste soveltaa nyt rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohtaan ehdotettua sukupuoleen liittyvää koventamisperustetta. Mihinkään rikoslajiin ei voida liittää ehdotetun koventamisperusteen automaattista soveltamista, ja toisaalta mikään rikoslaji — kaksoiskvalifiointiin johtavia rikoksia lukuun ottamatta — ei ole rajattavissa soveltamisalan ulkopuolelle. Teon tulee ehdotetun uuden koventamisperusteen soveltamiseksi käsillä olevassa yksittäistapauksessa osoittaa, että teko on tehty nimenomaan sukupuoleen perustuvasta vaikutimesta.

Lähisuhdeväkivallan erityisluonne sekä naisiin että miehiin kohdistuvana on voimassa olevan lain mukaan mahdollista ottaa raskauttavana seikkana huomioon rangaistuksen mittaamista koskevien rikoslain 6 luvun 4 §:n yleisten periaatteiden nojalla. Saadun selvityksen mukaan tämän on katsottu täyttävän Istanbulin sopimuksen velvoitteet sitä kansallisesti täytäntöön pantaessa (HE 155/2014 vp, s. 60). Esityksen perusteluista (s. 22) ilmi käyvin tavoin rikoslain soveltamisessa ei ole pidetty pari- ja lähisuhteeseen liittyvinä tekoina vain miehen naiseen kohdistamia rikoksia, vaan kansallinen rikoslaki on lähtökohdiltaan sukupuolineutraali (ks. esim. HE 78/2010 vp, s. 10). Esityksen perusteluista (s. 22) ilmi käyvin tavoin osin sopimusvelvoitteisiin perustuen korkein oikeus on ratkaisukäytännössään katsonut, että perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi (KKO 2002:2, KKO 2012:9, kohta 6 ja KKO 2018:22, kohta 16, KKO 2020:20). Kynnyksen ottaa ankaroitavasti huomioon lähisuhdeväkivallan uhrin ja tekijän välinen erityissuhde voidaan oikeuskäytännön valossa arvioida olevan matalampi sovellettaessa yleisiä mittaamisperusteita kuin mitä ovat edellytykset soveltaa koventamisperustetta.

Sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu ja sukupuolen moninaisuus

Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisessa on noussut esiin myös rikoslain 6 luvun 5 §:n koventamisperusteiden soveltuminen sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai sukupuolen moninaisuutta ilmentäviin tapauksiin.

Valiokunta toteaa edellä todettuun liittyen, että nykyisessä pykälässä erikseen mainittuihin ominaisuuksiin perustuviin vaikuttimiin rinnastetaan lisäksi muut vaikuttimet ("niihin rinnastettava muu vaikutin"). Säännöksessä mainittuihin ryhmiin rinnastettavia muita, erityistä suojaa tarvitsevia ryhmiä voidaan voimassa olevan lain esitöiden mukaan ajatella olevan esimerkiksi sukupuolivähemmistöt, kuten transihmiset ja intersukupuoliset henkilöt, sekä tiettyyn sairauteen sairastuneet henkilöt (HE 317/2010 vp, s. 39/I). Valiokunnan saaman selvityksen mukaan rangaistusta on myös oikeuskäytännössä kovennettu edellä mainittuun sukupuolivähemmistöryhmän edustajaan kohdistuneessa rikoksessa ja sovellettu säännöksen mainintaa muusta rinnasteisesta vaikuttimesta (esimerkiksi Helsingin käräjäoikeus 6.5.2019, R 17/3619). Vihavaikutinta koskevan koventamisperusteen soveltumisesta tällä perusteella sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai sukupuolen moninaisuutta ilmentäviin tapauksiin ei ole lain esitöiden selkeän maininnan ja oikeuskäytännön valossa epäselvyyttä.

Muita huomioita

Esityksessä ehdotetaan rikoslain koventamisperusteita koskevaan rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan vaikuttimiin lisättäväksi sukupuoli. Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa on kiinnitetty huomiota siihen, miksi perustuslain 6 §:n 2 momentissa mainituista syrjintäperusteista ikää, kieltä ja terveydentilaa ei yhdenvertaisuussyistä ehdoteta lisättäväksi kyseiseen säännökseen.

Edellä selostetun osalta valiokunta toteaa, että esityksen perusteluissa on esitetty tausta ja syyt sille, miksi sukupuolta teon vaikuttimena ehdotetaan uudeksi koventamisperusteeksi. Oikeusministeriöltä saadun selvityksen mukaan vastaavaa akuuttia tarvetta nuorten tai vanhusten (ikä) tai kielen osalta ei ole selvityksissä todettu. Terveydentilasta vammaisuus teon vaikuttimena on jo nykyään nimenomaisesti mainittu koventamisperusteena. Voimassa olevan säännöksen esitöiden mukaan tiettyyn sairauteen sairastuneisiin henkilöihin kohdistuviin rikoksiin voi tulla sovellettavaksi koventamisperuste säännöksessä mainittuna muuna vaikuttimena (HE 317/2010 vp, s. 39/I). On selvää, ettei koventamisperusteiden listaa voida loputtomasti laajentaa ilman erityistä, painavaa yhteiskunnallista syytä.

Saadun selvityksen mukaan ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) on vuonna 2019 Suomea koskevassa maaraportissa suositellut, että uhrin kieli ja kansalaisuus tulisi

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

lisätä vaikuttimia koskeviin koventamisperusteisiin. Euroopan unionissa on myös vuodesta 2008 lähtien valmisteltu direktiiviä syrjintälainsäädännöksi (KOM(2008) 426), jonka tarkoituksena on torjua uskontoon tai vakaumukseen, vammaisuuteen, ikään tai seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaa syrjintää. Oikeusministeriöltä saadun selvityksen mukaan muiden syrjintäperusteiden osalta on perusteltua arvioida lainsäädännön muutostarpeita kokonaisuutena eri hankkeiden valmistuttua. Lakivaliokunta pitää lähestymistapaa perusteltuna ja katsoo tässä vaiheessa olevan perusteltua rajautua esityksen mukaisesti sukupuolta koskevan maininnan lisäämiseen rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohtaan.

VALIOKUNNAN YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

Laki rikoslain muuttamisesta

6 luku. Rangaistuksen määräämisestä

5 §. Koventamisperusteet. Pykälän 1 momentin 4 kohdassa säädetään nykyisin niin sanotuista vihavaikuttimista rangaistuksen koventamisperusteena. Esityksessä ehdotetaan, että kohtaan lisätään maininta siitä, että rangaistuksen koventamisperusteena on rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Edellä yleisperusteluissa selostetuin tavoin lakivaliokunta pitää esityksessä ehdotettua lisäystä perusteltuna.

Hallituksen esityksessä on paikoin (esimerkiksi s. 1 ja 22) todettu, että rikoslain 6 luvun 5 §:ssä kyse olisi uhrin tai kohteen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta, vaikka ehdotetussa säännöksessä ei ole edellytetty, että kyse olisi uhrin tai kohteen sukupuolesta.

Lakivaliokunta toteaa selvyyden vuoksi, että rikoslain 6 luvun 5 §:n nykyinen sanamuoto ei mainitse, että kyse olisi vaikuttimesta, jossa rikoksen kohteella tai uhrilla olisi säännöksessä erikseen mainittu ominaisuus. Koventamissäännöksessä rikoksen rasistinen tai muu sellainen vaikutin on nykyisen säännöksen mukaan rangaistusta koventava riippumatta siitä, keneen tai mihin rikos kohdistuu. Muutos tehtiin tietoisesti EU:n puitepäätöksen velvoitteiden vuoksi. Lain esitöiden mukaan teko voi siis kohdistua henkilöön, jolla on laissa mainitut ominaisuudet, mutta laissa mainitusta vaikuttimesta tehty rikos voi kohdistua myös johonkin muuhun henkilöön sanotusta vaikuttimesta, kuten esimerkiksi rasistista kiihottamista ja väkivaltaa vastustavaan henkilöön tai rasistiseksi epäiltyä rikosta selvittävään viranomaiseen. (HE 317/2010 vp, s. 38/I, ks. myös nyt käsitellyn esityksen s. 8—9.). Valiokunnan oikeusministeriöltä saaman selvityksen mukaan esityksessä on tiiviiseen ilmaisuun pyrkimisen vuoksi eräissä kohdissa puhuttu vain uhrista, koska teon kohdistuminen uhriin tämän ominaisuuksien vuoksi lienee käytännössä yleisin tilanne ja edellä mainittu kyseisiä ominaisuuksia vailla olevaan henkilöön kohdistuva teko harvinaisempi.

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa käytetään koventamisperustetta koskevassa säännöksessä varsin neutraalia ilmaisuja rikoksen tekemisestä tiettyyn seikkaan perustuvasta vaikuttimesta. Valiokunta kiinnittää tähän liittyen huomiota säännöksen osalta esityksen perusteluissa (s. 8) todettuun: Laki ei määrittele vaikuttimen laatua. Kun kyse on kuitenkin koventamisperusteesta eli rangaistuksen ankaroittamiseen johtavasta seikasta, tekijän asennoitumisen laissa mainittuun teon kohteeseen tulee luonnollisesti olla kielteinen, ja lain esitöiden useiden mainintojen

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

valossa kyseessä olisi yleensä kielteisen asennoitumisen voimakkain aste eli teon kohteeseen kohdistuva viha. Usein oikeuskirjallisuudessa puhutaankin vihamotiivista tai -vaikuttimesta. Kyse on negatiivisesti arvotetuista tunteista, jotka paljastavat tiettyjä piirteitä tekijästä. Tekorikosoikeuden periaate kuitenkin edellyttää, että tekijän persoonallisuutta ja luonteenpiirteitä ei sellaisenaan oteta mittaamisen perusteeksi. Kielteisen vaikuttimen tulee ilmetä teon kautta (Jussi Tapani & Matti Tolvanen, Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3. uudistettu painos, 2016).

Edellä todettuun viitaten valiokunta korostaa, että vihan, sukupuolen halveksunnan tai alistamisen halun tulee tekorikosoikeuden mukaisesti ilmetä tekona.

17 luku. Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

24 §. Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Pykälä sisältää säännökset oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Esityksessä ehdotetaan, että pykälän 2 momentin 2 kohtaa täydennetään maininnalla uhrin sukupuolesta teon vaikuttimena. Pykälän 1 momentti sekä 2 momentin 1 kohta säilyvät esityksen mukaan muuttamattomana. Lakiehdotuksen johtolauseesta ilmi käyvin tavoin esityksessä ehdotetaan tästä huolimatta muutettavaksi kuitenkin koko 24 §.

Nyt käsiteltävän esityksen antamisen jälkeen on kuitenkin annettu hallituksen esitys HE 13/2022 vp, jonka pohjalta on säädetty laki 723/2022, jolla on muutettu 24 §:n 1 momentti. Edellä selostetun vuoksi ja esitysten yhteensovittamiseksi lakivaliokunta ehdottaa, että rikoslain 17 luvun 24 §:n osalta muutetaan vain pykälän 2 momentti. Tämä edellyttää muutosta myös lakiehdotuksen johtolauseeseen.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Lakivaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy muutettuna hallituksen esitykseen HE 7/2021 vp sisältyvän lakiehdotuksen. (Valiokunnan muutosehdotukset)

Valiokunnan muutosehdotukset

Laki

rikoslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan rikoslain (39/1889) 6 luvun 5 §, 17 luvun 24 §, 24 luvun 13 § ja 25 luvun 10 §, sellaisina kuin ne ovat, 6 luvun 5 § laissa 564/2015 sekä 17 luvun 24 §:n 2 momentti, 24 luvun 13 § ja 25 luvun 10 § laissa 511/2011, seuraavasti:

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä

5 §

Koventamisperusteet

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

- 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;
- 2) rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa;
- 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;
- 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta; ja

5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

Järjestäytyneellä rikollisryhmällä tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää rakenteeltaan jäsentynyttä yhteenliittymää, joka toimii yhteistuumin tehdäkseen rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, taikka 11 luvun 10 §:ssä tai 15 luvun 9 §:ssä tarkoitettuja rikoksia.

17 luku

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

24 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

~~Järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistumiseen, laittoman maahantulon järjestämiseen, törkeään laittoman maahantulon järjestämiseen, eläinsuojelurikokseen, törkeään eläinsuojelurikokseen, uhkapelin järjestämiseen, rahapelirikokseen, arpajaisrikokseen, rahankeräysrikokseen, väkivaltakuvauksen levittämiseen, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämiseen, törkeään sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämiseen, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapitoon ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaan markkinointiin sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.~~

Mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään, sovelletaan myös 1 §:ssä tarkoitettuun julkiseen kehottamiseen rikokseen silloin, kun rikos, johon kehoitetaan tai houkutellessaan, on

- 1) kiihottaminen kansanryhmää vastaan tai törkeä kiihottaminen kansanryhmää vastaan taikka
- 2) törkeä kunnianloukkaus tai laitton uhkaus silloin, kun kehottamisen tai houkuttelemisen vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste.

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

24 luku

Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisesta

13 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Törkeään kunnianloukkaukseen, silloin kun rikoksen vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste, sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

25 luku

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

10 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

Laittomaan uhkaukseen silloin, kun rikoksen vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste, sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp

Helsingissä 15.11.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Leena Meri ps
varapuheenjohtaja Sandra Bergqvist r
jäsen Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Hanna Huttunen kesk
jäsen Pihla Keto-Huovinen kok
jäsen Pasi Kivisaari kesk
jäsen Antero Laukkanen kd
jäsen Matias Mäkyne sd
jäsen Mari Rantanen ps
jäsen Ruut Sjöblom kok
jäsen Mirka Soinikoski vihr
jäsen Sebastian Tynkkynen ps
jäsen Paula Werning sd

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Mikko Monto

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp Vastalause

Vastalause

Perustelut

Hallituksen esityksessä ehdotetaan rikoslain muuttamista siten, että rangaistuksen mittaamisen koventamisperusteisiin lisättäisiin maininta rikoksen tekemisestä uhrin sukupuoleen perustuvas- ta vaikuttimesta. Samalla tietyissä rikostyypeissä oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaan säännökseen lisättäisiin maininta tekojen tekemisestä uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikutti- mesta. Muutos koskisi oikeushenkilön rangaistusvastuuta törkeästä kunnianloukkauksesta, lait- tomasta uhkauksesta sekä julkisesta kehottamisesta rikokseen silloin, kun rikos, johon kehote- taan tai houkutellaan, olisi törkeä kunnianloukkaus tai laitton uhkaus.

Rangaistuksen mittaamisen yleiset periaatteet on ilmaistu rikoslain 6 luvun 4 §:ssä, jonka mu- kaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingolli- suuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syylli- syyteen. Koska teon vaikuttimet otetaan siten huomioon teon yleisessä moitittavuusarvioinnissa jo rangaistuksen mittaamista koskevan yleissäännöksen nojalla, tulevat teon hylättävät motiivit aina huomioiduksi rikoksen seuraamusharkinnassa, vaikka mitään erityistä koventamisperustetta ei tapauksessa sovellettaisiakaan. Myös sukupuoleen perustuva vaikutin voidaan näin ollen ottaa jo pelkän yleissäännöksen perusteella huomioon rangaistuksen mittaamisessa.

Rangaistuksen varsinaiset koventamisperusteet on lueteltu rikoslain 6 luvun 5 §:ssä. Pykälän 1 momentin 4 kohdan mukaan rangaistuksen koventamisperusteita ovat rikoksen tekeminen ro- tuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumuk- seen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta *taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta*. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan sukupuoleen perustuva vaikutin on lainkohdassa tarkoitettu nimenomaisesti mainittuihin koventamisperuste- siin rinnastettava muu vaikutin, ja se on näin ollen jo nykyään mahdollista ottaa huomioon ran- gaistuksen koventamisperusteena. Hallituksen esityksessä ehdotettu lakimuutos ei toisin sanoen muuttaisi vallitsevaa oikeustilaa mitenkään.

Hallituksen esityksen mukaan ehdotetun lakimuutoksen pääasiallinen vaikutus onkin ilmentää sukupuoleen kohdistuvan vihan moitittavuutta ja siten vaikuttaa asenteisiin. Tähän liittyen on to- dettava, ettei asenteiden muokkaus ole rikoslain tehtävä. Ultima ratio -periaate edellyttää, että yh- teiskunnallisia asioita pyritään edistämään muulla tavoin kuin rikosoikeudellisesti, eikä rikosla- kia siten pidä käyttää kasvatuksellisissa ja opetuksellisissa tarkoituksissa. Tähän liittyen on myös huomattava, että tapaukset, joissa rikoksentekijän ensisijainen ja keskeinen vaikutin on uhrin su- kupuoli, ovat hyvin harvinaisia, eikä ehdotetulla lakimuutoksella siten tulisi olemaan merkittä- vää vaikutusta myöskään rangaistuskäytäntöön. Valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mu- kaan vaikutus jäisi parhaimmillaankin ainoastaan marginaaliseksi.

Edellä todetun perusteella katsommekin, että hallituksen esityksen mukaisessa lakiehdotuksessa on symbolisen rikoslainsäädännön piirteitä. Perustuslakivaliokunnan aikaisemman tulkintakäy- tännön mukaisesti rikosoikeutta ei tule käyttää symbolisessa tarkoituksessa. Pidämmekin valitet- tavana, ettei lakivaliokunta pyytänyt nyt käsiteltävän lakiehdotuksen perustuslainmukaisuudesta

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp Vastalause

lausuntoa perustuslakivaliokunnalta siitä huolimatta, että useat lakivaliokunnan kuulemat asiantuntijat, eduskunnan oikeusasiamies mukaan lukien, ovat kantanaan todenneet, että lakivaliokunnalla olisi ollut perusteet saattaa hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen valtiosääntöoikeudellinen hyväksyttävyyden perustuslakivaliokunnan arvioitavaksi. Näiden asiantuntijoiden näkemyksiä olisi ollut syytä avata myös lakivaliokunnan mietinnössä. Kiinnitämme tässä yhteydessä huomiota myös siihen, että lakivaliokunta on äskettäin todennut yksimielisessä mietinnössään LaVM 11/2022 vp koskien ehdotusta koulukiusaamisen erilliskriminalisoinnista, ettei se pidä symbolista lainsäädäntöä kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta lähtökohtaisesti perusteltuina.

Nyt käsiteltävässä hallituksen esityksessä operoidaan lisäksi sellaisilla määrittelemättä jäävillä käsitteillä kuin "viha" ja "vihapuhe". Hallituksen esityksessä rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa mainittuja vaikuttimia kutsutaan toistuvasti vihavaikuttimiksi ja myös sukupuoli siis lisättäisiin lakiin uutena "vihavaikuttimena". Huomattava on, ettei rikoslain nykyinen tai ehdotettu sanamuoto kuitenkaan sellaisenaan viittaa vihaan, eikä "vihavaikutin" ole sama asia kuin "sukupuoleen perustuva vaikutin". Hallituksen esityksen perustelut ovat siten ristiriidassa lakiehdotuksen sanamuodon kanssa, joka mahdollistaa myös muiden kuin suoranaisen nais- tai miesvihaan perustuvien vaikuttimien huomioon ottamisen. Lain tarkoitettu soveltamisala jää näin ollen ylipäätään epäselväksi.

Epäselvää on myös, miksi koventamisperusteiden luettelon laajentamista perustellaan hallituksen esityksessä lähes yksinomaan tarpeella puuttua vihapuheeseen siitä huolimatta, että rikoslain 6 luvun 5 §:ssä mainitut rangaistuksen koventamisperusteet soveltuvat yleisesti kaikkiin rikoslajeihin ja rikoksiin. Se, että tarvetta lakimuutokselle perustellaan viittaamalla vihapuheen kaltaiseen mielivaltaiseen käsitteeseen, jonka sisältöä ei ole määritelty rikoslaisissa tai missään muussakaan laissa, asettaakin koko esityksen ylipäätään kyseenalaiseen valoon. Myös valiokunnan kuulemat asiantuntijat ovat vierastaneet hallituksen esityksessä omaksuttua lähtökohtaa, jonka mukaisesti lakiehdotuksen hyväksyttävyyttä on arvioitu ensisijaisesti sananvapauden näkökulmasta.

Selvää on, että mikä tahansa suvaitsemattomuuteen perustuva syy rikoksen motiivina ansaitsee tulla huomioon otetuksi rangaistuksen mittaamisessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki tuomittavat motiivit olisi syytä pyrkiä nimenomaisesti ja aukottomasti listaamaan laissa. Rangaistuksen nimenomaisten koventamisperusteiden luettelo onkin varsin lyhyt. Jatkossakin siitä jäisi vielä puuttumaan muun muassa rikoksen uhrin ikä ja terveydentila. Tältä osin kiinnitämmekin huomiota siihen, ettei hallituksen esityksessä ole lainkaan pohdittu eikä esitetty perusteita sille, miksi näitä yhdenvertaisen kohtelun vaatimukseen liittyviä perustuslaissa mainittuja henkilön ominaisuuksia ei ehdoteta otettavaksi mukaan rangaistuksen nimenomaisten koventamisperusteiden luetteloon, vaikka valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan esimerkiksi lapsen turvaton ja alisteinen asema voitaisiin säätää yleiseksi rangaistuksen koventamisperusteeksi vahvemmin perustein kuin uhrin sukupuoli.

Esityksen ensisijainen tavoite on sen perustelujen valossa ennen muuta naisten aseman parantaminen. Katsomme tässä yhteydessä tarpeelliseksi korostaa, että naisiin kohdistuvan asiattoman häirinnän ehkäisy ja siihen puuttuminen on tärkeä oikeuspoliittinen tavoite. Sitä voidaan valiokunnan saaman selvityksen perusteella kuitenkin edistää asennekasvatuksella ja soveltamalla tehokkaasti jo voimassa olevaa lainsäädäntöä. Vastaavin perusteluin katsomme, etteivät hallituk-

Valiokunnan mietintö LaVM 16/2022 vp
Vastalause

sen esityksessä ehdotetut muutokset myöskään oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeviin säännöksiin ole perusteltuja.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että lakiehdotus hylätään.

Helsingissä 15.11.2022

Mari Rantanen ps
Sebastian Tynkkynen ps
Leena Meri ps
Antero Laukkanen kd